

Werkvormen coöperatief leren

juli 2006

Uit: Modulboek *Coöperatief leren* van Natasja Choinowski (2001), Saxion Hogeschool IJsselland Deventer

In de bijeenkomsten worden verschillende werkvormen toegepast. De meeste coöperatieve werkvormen zijn eenvoudig van structuur en makkelijk toe te passen. Ze zijn met name geschikt voor leerkrachten die voor het eerst coöperatief leren willen toepassen. Deze werkvormen zijn afkomstig uit het werk van Kagan (1994) en kunnen worden toegepast bij elk vak- en vormingsgebied. De werkvormen die in deze reader worden beschreven vragen geen bijzondere aanpassingen van het lesmateriaal of de gebruikte lesmethode. Bij elke samenwerkingsvorm wordt aangegeven in welke groepen de werkvorm toegepast kan worden. Daarnaast wordt voor elke werkvorm aangegeven welke van de vijf basiskennmerken de meeste nadruk krijgen. Hieronder staat een voorbeeld.

Groep:	1-8
Pos. wed. afh.:	OO
Ind. verantw.:	OOO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	O
Evaluatie:	OOO
Materiaal:	dobbelsteen

Deze werkvorm is in alle groepen toepasbaar. De individuele verantwoordelijkheid komt bij deze werkvorm sterker naar voren dan de positieve wederzijdse afhankelijkheid tussen de leerlingen. Daarnaast is er zeer zeker sprake van directe interactie en speelt de evaluatie een belangrijke rol. De aanwezigheid van sociale vaardigheden is minder belangrijk. Bij deze werkvorm moet de leerkracht zorgen voor een dobbelsteen.

Op deze manier wordt dat voor elke werkvorm aangegeven. Vervolgens wordt de werkvorm beschreven. Na een algemene beschrijving van de verschillende stappen van de werkvorm volgt een toelichting op de beschreven werkvorm. Tevens wordt stilgestaan bij de sociale vaardigheden die door de desbetreffende werkvorm bevorderd worden. Wat de leerlingen cognitief leren hangt van de inhoud van de les af en niet van de werkvorm.

Bordwerk

Groep:	3-8
Pos. wed. afh.:	OO
Ind. verantw.:	O
Dir. interactie:	
Soc. vaard.:	
Evaluatie:	OOO

Bordwerk is een werkvorm waarbij informatie wordt uitgewisseld tussen de groepjes. Deze samenwerkingsvorm kan toegepast worden wanneer de groepjes overleg hebben gepleegd. Na bijvoorbeeld de koppen bij elkaar gestoken te hebben, kan één afgevaardigde van elke groep het antwoord, wat de groep samen bedacht heeft, op het bord komen schrijven. Andere werkvormen die aan bordwerk vooraf gaan, zijn bijvoorbeeld ideeën spuien en puzzels. Bordwerk wordt toegepast als vorm van terugkoppeling na de verwerkingsfase. De leerlingen overleggen eerst in groepjes over een opgave, probleem of iets anders. Het is de bedoeling dat de groep tot één gezamenlijk antwoord komt. De leerlingen in de groepjes hebben een eigen nummer, bij groepjes van vier nummer 1 tot en met 4. Wanneer de groepjes allemaal tot een oplossing zijn gekomen, roept de leerkracht een nummer, bijvoorbeeld 3. Alle nummers 3 uit elke groep, komen naar het bord en schrijven het antwoord op dat in de groep is bedacht. De antwoorden die op het bord worden genoteerd, worden klassikaal doorgesproken. Hoe uitgebreid dat gebeurt, hangt af van de opdracht die de leerlingen gehad hebben.

Om ervoor te zorgen dat alle leerlingen actief meedoen, moet het voor de leerlingen duidelijk zijn dat één afgevaardigde van de groep het groepsantwoord op het bord moet schrijven. De leerlingen weten nog niet wie dat moet doen en doen dus allemaal hun best, omdat iedereen het goede antwoord moet weten. De leerkracht kan de leerlingen ook zelf laten bepalen wie het antwoord op het bord mag opschrijven. Hij moet dan wel oppassen dat het niet altijd dezelfde leerlingen zijn.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- verantwoordelijk voelen voor anderen
- goed naar elkaar luisteren
- elkaar hulp geven

Ideeën spuien

Groep:	3-8
Pos. wed. afh.:	O
Ind. verantw.:	OO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	O
Evaluatie:	O

Ideeën spuien is een effectieve manier om creatief denken te stimuleren. Het is de bedoeling dat de leerlingen allerlei verschillende ideeën spuien. Deze werkvorm is met name geschikt voor opdrachten met verschillende oplossingen. Ideeën spuien is daarom goed toe te passen bij begrijpend lezen en bij wereldoriëntatie. Het is minder goed toe te passen bij cijferend rekenen en spelling omdat daarbij sprake is van antwoorden die maar voor één uitleg vatbaar zijn: goed of fout.

Ideeën spuien kan worden gebruikt aan het begin van de les om na te denken over een thema waar de leerlingen nog niks mee gedaan hebben of het spuien van ideeën kan worden gebruikt voorafgaand aan de instructie om na te gaan of de leerlingen nog weten wat er in de voorgaande les is behandeld (activeren van de voorkennis). Daarnaast kan ideeën spuien worden toegepast tijdens het verwerken van de leerstof. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld brainstormen over de vraag wat ze mee zouden willen

nemen naar een onbewoond eiland, of bijvoorbeeld argumenten bedenken voor of tegen kernenergie. Door met de hele groep te brainstormen, komt een groot aantal ideeën op tafel. Van ieder groepslid wordt een inbreng verwacht. Ideeën spuien kent vier kenmerken:

1. Snelheid: het is de bedoeling dat de leerlingen in een redelijk tempo ideeën spuien.
2. Ondersteuning: de inbreng van elke leerling is belangrijk en er wordt tussen de ideeën geen onderscheid gemaakt in de zin van goed of slecht.
3. Nieuwigheid: om de motivatie en het enthousiasme te bewaren, kunnen de leerlingen ook gekke ideeën inbrengen.
4. Opbouwend: leerlingen bouwen op de ideeën van anderen verder, zodat niet alle ideeën los staan van elkaar. Al associërend met elkaar ontstaan steeds nieuwe ideeën.

Ideeën spuien wordt uitgevoerd volgens drie stappen:

Stap 1

Het verdelen van de rollen in de groep. De les begint met een inleiding op een onderwerp of thema dat de leerkracht wil behandelen, bijvoorbeeld het thema "gezond eten". De leerkracht zorgt ervoor dat alle leerlingen weten waar de les over gaat. Daarna gaan de leerlingen in groepjes van vier zitten en krijgen een nummer van 1 tot en met 4. Als de leerlingen meer geoefend hebben met deze werkvorm, worden er rollen verdeeld zodat alle leerlingen aan bod komen. Na het toewijzen van de nummers aan de leerlingen zegt de leerkracht dat alle nummers 1 de rol van snelheidsmeter hebben. Deze leerlingen zorgen ervoor dat het spuien van ideeën in een goed tempo verloopt. De nummers 2 krijgen de rol van clown en zij moedigen groepsleden aan om af en toe gekke ideeën in te brengen. De nummers 3 krijgen de rol van ondersteuner en zorgen ervoor dat alle groepsleden aan de beurt komen. De nummers 4 hebben de rol van opbouwer en moedigen de groep aan om ideeën te bedenken die voortbouwen op wat er al gezegd is. Wanneer een groepje vijf leerlingen telt, kan de vijfde leerling rapporteur zijn, die opschrijft wat iedereen zegt.

Als de leerlingen nog niet geoefend hebben in deze werkvorm kan de rolverdeling het beste achterwege laten. Ook het toepassen van ideeën spuien in groep 3 kan beter zonder rollen gebeuren. De leerlingen moeten bij de rolverdelingen aan twee dingen tegelijk denken en dat is voor de leerlingen uit groep 3 te moeilijk.

Stap 2

Ideeën spuien. De leerlingen krijgen een opdracht en gaan aan het werk. Een voorbeeld kan zijn: "Bedenk zoveel mogelijk dingen of activiteiten die wat te maken hebben met gezond eten". De leerkracht geeft tevens aan hoe lang de leerlingen hiervoor de tijd hebben.

Stap 3

Klassikale nabespreking. De resultaten van het ideeën spuien, worden klassikaal nabesproken. De leerkracht vraagt aan alle groepen een aantal bevindingen met de rest van de klas te delen. Hij vraagt de leerlingen waarom ze juist die associaties met "gezond eten" hebben bedacht.

Toelichting

Door het toewijzen van rollen aan de leerlingen wordt de kans op een evenredige inbreng van de leerlingen vergroot. Een nadeel van ideeën spuien kan zijn dat de inbreng van de leerlingen niet even groot is. Als de leerkracht iedere leerling een kans wil geven, kan hij ook gebruik maken van de werkvorm rotonde. Niemand mag bij het spuien van ideeën voor zijn beurt gaan en iedereen doet mee. Als iemand aan de beurt is en geen ideeën heeft, dan helpen de groepsleden deze leerling. Het is belangrijk om bij de klassikale nabespreking stil te staan bij de rollen, die toegewezen zijn. Er wordt bijvoorbeeld nagegaan wat de snelheidsmeter heeft gezegd en wat de clown heeft ingebracht.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- hulp geven
- hulp vragen
- naar elkaar luisteren

Van-twee-naar-meer

Groep:	4
Pos. wed. afh.:	OOO
Ind. verantw.:	O
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	OO
Evaluatie:	O

Deze samenwerkingsvorm is gemakkelijk uit te voeren. De leerkracht geeft enkel de opdracht: "Praat daar eens over met je groepsgenoten". Deze werkvorm kan worden toegepast vanaf het moment dat de leerlingen in staat zijn om met elkaar te discussiëren. Deze werkvorm kan aan het begin van een les worden toegepast om de voorkennis van de leerlingen te activeren. De samenwerkingsvorm kan ook worden toegepast in de inoefenings- of verwerkingsfase, als de leerlingen dienen na te denken over de aangeboden leerstof of deze dienen toe te passen. De leerkracht maakt de leerlingen duidelijk dat ze voor elk antwoord en/of idee dat ze aandragen een argument moeten kunnen geven. De werkwijze is als volgt.

Stap 1 Klassikale instructie.

Er vindt eerst een klassikale instructie plaats. De leerkracht leest bijvoorbeeld het eerste deel van een verhaal voor, zonder dat direct duidelijk is hoe dat verhaal zal aflopen.

Stap 2 In groepen gaan zitten.

De tweetallen worden samengesteld en gaan bij elkaar zitten. De vier leerlingen die in stap 4 gaan samenwerken, gaan dicht bij elkaar zitten. Het voordeel hiervan is dat niet alle leerlingen bij stap 4 door de klas hoeven te lopen om hun groepsgenoten te zoeken.

Stap 3 Discussie in tweetallen.

De tweetallen discussiëren naar aanleiding van de gegeven opdracht. De leerkracht heeft bijvoorbeeld in stap 1 een gedeelte van een verhaal voorgelezen. De vraag kan

dan zijn: "Praat samen over hoe het verhaal af kan lopen. Wat gaat er gebeuren met de hoofdpersoon?" De leerkracht geeft de leerlingen ook de opdracht mee dat ze het niet altijd eens met elkaar hoeven te zijn, maar dat ze moeten proberen om elkaars standpunten te begrijpen.

Stap 4 Discussie in de groepen.

Als de leerlingen binnen de tweetallen uitgepraat zijn, gaan twee tweetallen bij elkaar zitten en discussiëren verder over dezelfde opdracht. De tweetallen vertellen aan elkaar wat ze hebben bedacht en proberen binnen het groepje van vier leerlingen tot een afloop van het verhaal te komen, waar iedereen het mee eens is.

Stap 5 Klassikale nabespreking.

Na de discussie in de groepen wordt de opdracht klassikaal nagesproken. Bij de nabespreking is het proces van discussiëren belangrijker dan de verzonden afloop van het verhaal. De leerkracht stelt vragen aan de leerlingen als "Hoe wist je Pieter te overtuigen?" en "Waarom konden jullie het niet eens worden?"

Toelichting

Door het uitwisselen van ideeën in tweetallen en in groepjes van vier, maken de leerlingen

kennis met verschillende visies. Om ervoor te zorgen dat in stap 4 alle leerlingen een gelijke inbreng hebben, kan de leerkracht gebruik maken van een samenwerkingsvorm waarbij alle leerlingen aan de beurt komen, bijvoorbeeld de "rotonde". De beurten gaan met de klok mee de groep rond en niemand mag voor zijn beurt gaan.

Naast de werkvorm van-twee-naar-meer kan er ook worden gekozen voor een discussie binnen een tweetal of een discussie binnen een groep van bijvoorbeeld vier leerlingen. Het voordeel van een discussie binnen een tweetal is dat de leerlingen vaker de gelegenheid krijgen om iets te zeggen dan bij een discussie in een grotere groep. Het voordeel van een groepsdiscussie daarentegen is dat er meerdere argumenten en visies aan bod komen.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- zich verplaatsen in de argumenten en visies van anderen

Werk-in-tweetallen

Groep:	4-8
Pos. wed. afh.:	000
Ind. verantw.:	00
Dir. interactie:	00
Soc. vaard.:	000
Evaluatie:	0

Werk-in-tweetallen is vooral effectief voor het oefenen van nieuwe vaardigheden en kan toegepast worden bij een groot aantal vak- en vormingsgebieden. Deze samenwerkingsvorm kan bijvoorbeeld toegepast worden bij taal ("zet de volgende zinnen in de verleden tijd") of bij rekenen ("los de volgende rekenopgaven op..."). De leerlingen krijgen meteen feedback van hun partner na afloop van de oefening. Door deze werkvorm zijn leerlingen genoodzaakt elkaar te helpen en blijven ze taakgericht bezig. Wanneer de leerlingen individueel aan een opdracht werken, zijn de goede leerlingen al lang klaar met de opdracht terwijl de minder goede leerlingen nog met de eerste opgave bezig zijn.

Deze werkvorm kan in de fase van de verwerking van de leerstof toegepast worden, maar ook bij het nabespreken van het opgegeven werk. Deze werkvorm bestaat uit de volgende zeven stappen:

Stap 1 Individueel werken

Elke groep van vier leerlingen splitst zich op in tweetallen. Eén leerling van het tweetal maakt één oefening/opgave, terwijl de andere leerling (de helper) observeert en indien nodig hulp geeft.

Stap 2 De helper controleert

De helper kijkt de oefening/opgave na. Als een tweetal niet tot een oplossing kan komen, kan later de hulp van andere tweetallen of de leerkracht ingeschakeld worden. Als het tweetal overeenstemming heeft bereikt, prijst de helper zijn partner.

Stappen 3, 4 en 5. De tweetallen wisselen van rol

De helper wordt nu de leerling en maakt de andere oefening/opgave, terwijl de leerling de rol van helper vervult.

Stap 6 Uitwisseling van de antwoorden tussen de tweetallen

Wanneer de leerlingen van het tweetal een aantal opgaven hebben gemaakt, vergelijken de tweetallen elkaars antwoorden. De problemen die binnen een tweetal opgedoken zijn, worden hier besproken en opgelost. Als ze met zijn vieren niet tot een oplossing komen, vragen ze een ander viertal of de leerkracht om hulp.

Stap 7 Groepsviering

Als de leerlingen het eens zijn geworden over de antwoorden, vieren ze dit bijvoorbeeld met een groepsgebaar, zoals elkaar de hand schudden of de duim omhoog te steken. Hierna worden de stappen 1 tot en met 7 herhaald totdat alle vragen/opgaven gemaakt zijn.

Figuur 1 is een voorbeeld van een werkblad bij deze werkvorm.

Toelichting

Bij deze werkvorm dient de leerkracht er rekening mee te houden dat de opgaven gesplitst moeten worden. De tweetallen maken immers verschillende opgaven. De eerste leerling maakt bijvoorbeeld de even opgaven, de tweede leerling de oneven opgaven. Deze opgaven hebben dezelfde moeilijkheidsgraad.

Deze werkvorm bestaat uit nogal wat stappen. Het zal voor de leerlingen in het begin misschien niet helemaal duidelijk zijn wat van hen verlangd wordt. Dit kan voorkomen worden wanneer een groepje onder begeleiding van de leerkracht de stappen voor de klas demonstreert.

De leerkracht kan er ook voor kiezen om bijvoorbeeld pas na vijf opgaven te wisselen van rol, in plaats van dit te doen per opgave. Deze werkwijze kan effectiever zijn bij opgaven die niet veel tijd vergen, bijvoorbeeld bij niet al te moeilijke rekenopgaven.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- met elkaar overleggen
- het bereiken van onderlinge overeenstemming
- elkaar de tijd geven een opdracht uit te voeren
- elkaar aanmoedigen
- elkaar feedback te geven
- hulp vragen aan elkaar
- hulp geven aan elkaar

Hierna staat een werkblad voor de uitvoering van deze werkvorm.

Werk-in-tweetallen-werkblad

Instructies:

Jullie groepje van vier splitst zich in tweetallen, de ene leerling heeft nummer 1 en de andere nummer 2. Leerling 1 lost de eerst opgave op. Leerling 2 is de helper en observeert. Als leerling 1 klaar is met de eerste opgave en hij heeft deze goed gedaan, prijst de helper hem (goed gedaan, ga zo door, knap zeg). Vervolgens worden de rollen omgedraaid. Dus leerling 2 maakt nu zijn eerste opgave, in de tweede kolom. Leerling 1 is nu de helper.

Als jullie ieder een opgave hebben gedaan, zie je dit teken: 3 Dit betekent dat jullie nu moeten gaan overleggen met het andere tweetal van je groepje. Jullie gaan na of de antwoorden hetzelfde zijn. Als jullie niet dezelfde antwoorden hebben, probeer dan uit te zoeken wat er mis is gegaan. Wat moet nu het goede antwoord zijn en waarom? Als jullie met zijn vieren tot dezelfde antwoorden zijn gekomen, schud je elkaar de hand! Ga hierna weer verder met de tweede opgave in hetzelfde tweetal.

Denk er aan, elke keer als je dit 3ziet, overleg je even met zijn vieren. Hierna ga je weer verder met de opgaven, tot dat ze allemaal gemaakt zijn. Succes!

Optelsommen	Optelsommen
Datum:..... Naam leerling 1:.....	Datum..... Naam leerling 2:.....
1) $25 + 37 + 22 =$	1) $28 = 38 + 22 =$ 3
2) $72 + 37 + 22 =$	2) $68 + 67 + 22 =$ 3
3) $69 + 37 + 22 + 85 =$	3) $68 + 77 + 23 + 85 =$ 3

4) $69 + 67 + 62 + 85 =$	4) $86 + 89 + 62 + 84 =$ 3

Figuur 1 Werk-in-tweetallen: werkblad

Woordenweb

Groep:	1-8
Pos. wed. afh.:	O
Ind. verantw.:	OO
Dir. interactie:	O
Soc. vaard.:	O
Evaluatie:	O
Materiaal:	grote vellen, stiften

Woordenweb is zeer effectief voor het activeren van de voorkennis van de leerlingen ("wat weet ik al van dit onderwerp"), voor het ontwikkelen van nieuwe begrippen en de relaties tussen begrippen ("wat zijn de verschillen tussen een vogel en een hond?"). Deze werkvorm stimuleert het denken van de leerlingen.

Woordenweb kan niet alleen toegepast worden aan het begin van de les om de voorkennis van de leerlingen te activeren, maar ook tijdens de fase van de verwerking van de leerstof, bijvoorbeeld om de leerlingen relaties te laten leggen tussen de leerstof die zojuist gepresenteerd is. Deze werkvorm is vooral geschikt voor de hogere leerjaren van de basisschool. De werkvorm ziet er volgt uit:

Stap 1

Uitdelen van een groot vel papier per groep. Elke groep krijgt één groot vel papier. De groepsleden hebben elk een eigen kleur potlood/stift. Hierdoor kunnen de individuele bijdragen van de leerlingen achterhaald worden.

Stap 2

Maken van een woordenweb. Midden op het vel papier staat in een cirkel of vierkant het onderwerp of het begrip waarom het draait. Bijvoorbeeld de titel van een gelezen boek. De leerkracht kan dit zelf vooraf op het vel geschreven hebben of hij vraagt de leerlingen dit nu te doen. Vervolgens vraagt de leerkracht aan de leerlingen met woorden aan te geven wat de titel bij de leerlingen oproept (de hoofdpersonen, de acties van de hoofdpersonen). De leerlingen schrijven hun bijdragen om beurten op (met de klok mee). Op deze wijze kunnen de betekenissen van een groot aantal begrippen ontrafeld worden. Bijvoorbeeld: zoogdier, aardbeving, overstroming, oorlog, armoede, rechtvaardigheid. In groep 1-2 kan ook met een woordenweb worden gewerkt. In plaats van woorden maken de kleuters tekeningen op papier. Als het thema bijvoorbeeld kerstmis is, kunnen kleuters de kerstman tekenen of een kerstboom, een kerk, kerststal, sneeuwpop enzovoort.

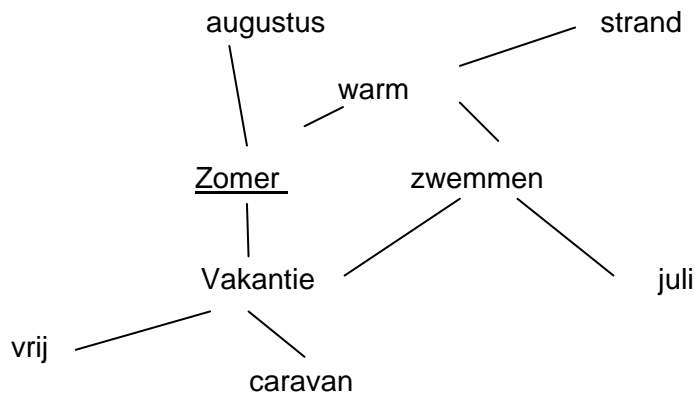
Stap 3

Aangeven van de relaties. Vervolgens geven de leerlingen door middel van lijnen of pijlen de onderlinge relaties tussen de begrippen weer. Bijvoorbeeld, bij de hoofdpersonen van een verhaal worden de onderlinge relaties tussen deze hoofdpersonen weergegeven. Bij het begrip "Tweede Wereldoorlog" worden bijvoorbeeld de relaties tussen de begrippen "nazidom" en "jodenvervolging" aangegeven. Hieronder staat een voorbeeld van een afgerond woordenweb. Ook in het voorbeeld van de kleuters kunnen verbindingslijnen getrokken worden. Een kerk kan verbonden worden met Jezus en de kerstman kan verbonden worden met de boom met cadeautjes eronder. Als de leerlingen uit groep 1-2 verbindingslijnen

trekken, is extra begeleiding van de leerkracht waarschijnlijk noodzakelijk. De leerlingen moeten op weg worden geholpen.

Stap 4

Klassikale uitwisseling. Na afronding van de opdracht worden de resultaten klassikaal uitgewisseld. Iemand uit de groep licht het gemaakte woordenweb toe.

Figuur 1 Voorbeeld van een woordenweb

Toelichting

Een variatie is de leerlingen eerst zelf een woordenweb te laten maken. De woordenwebben worden vervolgens in het groepje vergeleken en tenslotte wordt er één woordenweb voor de gehele groep samengesteld. Een tweede variatie is om elke subgroep een woordenweb te laten maken en vervolgens klassikaal één woordenweb te maken.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- met elkaar informatie uitwisselen
- met elkaar overleggen
- besluiten nemen

Rotonde

Groep:	1-8
Pos. wed. afh.:	OOO
Ind. verantw.:	OO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	O
Evaluatie:	O

Bij deze werkvorm wordt van de leerlingen om beurten een bijdrage gevraagd. Elke leerling krijgt op deze manier een beurt. Deze samenwerkingsvorm kan bij het begin van de les worden toegepast om bijvoorbeeld de voorkennis van de leerlingen te activeren ("wat weten we nog van de vorige les" of "wat weten we al van het nieuwe onderwerp"), maar ook bij het maken van opgaven of het oefenen van vaardigheden. Bij rekenen maakt ieder een deel van de opgaven, bij taal schrijft iedereen om beurten een stuk van het verhaal. Deze werkvorm bevordert tevens groepsvorming. Ieder groepslid draagt zijn steentje bij aan de groepstaak.

Rotonde is vooral een effectieve samenwerkingsvorm als het belangrijk is dat er een evenredige deelname van de leerlingen is. De werkwijze van de rotonde is als volgt:

Stap 1

De leerkracht geeft een opdracht. De leerkracht legt elke groep een opgave voor.

Stap 2

Rotonde. De leerlingen geven in de groep om de beurt een antwoord of schrijven om de beurt hun antwoord op. Iedereen komt aan bod zodat er sprake is van een gesloten cirkel (met de klok mee). Als in groep1-2 gebruik wordt gemaakt van rotonde, maakt de leerkracht duidelijk aan de leerlingen wie na wie aan de beurt komt. Kleuters weten niet wat met de klok mee is.

Stap 3

Klassikale uitwisseling. De antwoorden worden klassikaal besproken.

Toelichting

Om de deelname van de leerlingen zichtbaar te maken, kan de leerkracht elke leerling vragen een fiche met een bepaalde kleur of een voorwerp in het midden van de tafel te leggen wanneer ze een antwoord hebben gegeven. De leerling die begonnen is met de cirkel, mag pas weer een antwoord geven als iedereen in het groepje een fiche of een voorwerp heeft neergelegd. De fiches of voorwerpen worden weer teruggenomen en opnieuw ingezet.

De leerlingen kunnen ook hun antwoorden opschrijven. De leerlingen in de groep schrijven elk met een eigen kleur om de beurt oplossingen op één vel. Op deze manier wordt zichtbaar wat iedere leerling aan de groepsopdracht heeft bijgedragen. Afhankelijk van de opdracht kan de leerkracht de leerlingen vragen om in een bepaalde tijdsduur zoveel mogelijk antwoorden op te schrijven.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- ervoor zorgen dat iedereen aan de beurt komt
- naar elkaar luisteren

Koppen-bij-elkaar

Groep:	1-8
Pos. wed. afh.:	OO
Ind. verantw.:	OOO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	OO
Evaluatie:	OOO

Koppen-bij-elkaar is een eenvoudig toe te passen samenwerkingsvorm die vooral geschikt is voor het ophalen van de aanwezige voorkennis van de leerlingen en voor het in eigen woorden weergeven van de geleerde leerstof. Koppen-bij-elkaar kan in de verschillende fasen van een les

toegepast worden, bijvoorbeeld bij het geven van instructie of het presenteren van nieuwe leerstof, maar ook bij het verwerken van de leerstof. Dit laatste gebeurt nu niet individueel maar groepsgewijs. Koppen-bij-elkaar bestaat uit vier stappen:

Stap 1 Het nummeren van de leerlingen

De leerlingen in de groep geven zichzelf een nummer of de leerkracht doet dit. In de laatste stap van deze werkvorm worden de leerlingen aangesproken via het verkregen nummer.

Stap 2 De leerkracht geeft een opdracht

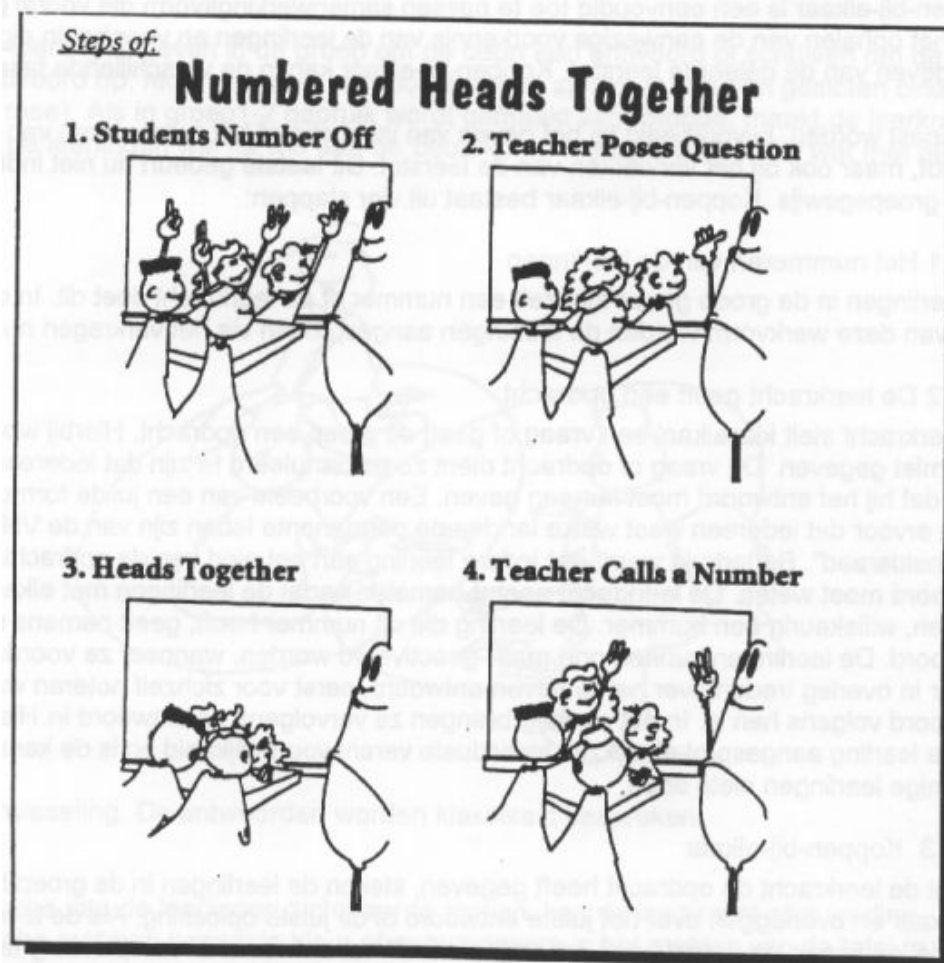
De leerkracht stelt klassikaal een vraag of geeft de groep een opdracht. Hierbij wordt een tijdslimiet gegeven. De vraag of opdracht dient zo geformuleerd te zijn dat iedereen na afloop weet dat hij het antwoord moet kunnen geven. Een voorbeeld van een juiste formulering is: "Zorg ervoor dat iedereen weet welke landen de permanente leden zijn van de VN-veiligheidsraad". Benadrukt wordt dat iedere leerling aan het eind van de opdracht het antwoord moet weten. De leerkracht noemt namelijk, nadat de leerlingen met elkaar overlegd hebben, willekeurig een nummer. De leerling die dit nummer heeft, geeft namens de groep het antwoord. De leerlingen kunnen nog meer geactiveerd worden, wanneer ze voordat ze met elkaar in overleg treden over het te geven antwoord, eerst voor zichzelf noteren wat het antwoord volgens hen is. In het overleg brengen ze vervolgens dit antwoord in. Hierdoor wordt iedere leerling aangesproken op zijn individuele verantwoordelijkheid en is de kans kleiner dat sommige leerlingen niets doen.

Stap 3 Koppen-bij-elkaar

Nadat de leerkracht de opdracht heeft gegeven, steken de leerlingen in de groep hun koppen bij elkaar en overleggen over het juiste antwoord of de juiste oplossing. Als de leerkracht eerst aan de leerlingen gevraagd heeft om voor zichzelf het antwoord of de oplossing te noteren, steken de leerlingen pas hun koppen bij elkaar na de individuele bedenktijd. De leerlingen weten dat iedereen in hun groep het antwoord of de oplossing moet kunnen geven. Dit betekent dat ze elkaar moeten helpen en elkaar controleren. Niemand weet van tevoren immers wie de beurt krijgt om het groepsantwoord te geven. De leerlingen moeten niet alleen het juiste antwoord kunnen geven, ze moeten dit antwoord ook kunnen motiveren.

Stap 4 De leerkracht noemt een nummer

De leerkracht noemt na afloop van het onderlinge overleg willekeurig een nummer, bijvoorbeeld nummer twee. Alle leerlingen met dit nummer steken hun hand op. De leerkracht laat de nummers twee van alle groepen aan het woord en vraagt daarna of de andere leerlingen nog iets willen toevoegen of corrigeren. Vervolgens geeft de leerkracht feedback op de gegeven antwoorden of oplossingen.

Toelichting

Koppen-bij-elkaar is een effectieve samenwerkingsvorm omdat ook de minder goed lerende leerlingen succesvol kunnen zijn als zij een beurt krijgen. De leerlingen in het groepje zorgen er immers voor dat iedereen het juiste antwoord weet. Bij een normale klassikale bespreking van de antwoorden vragen vaak alleen die leerlingen om een beurt die het antwoord weten. Meestal krijgen deze leerlingen van de leerkracht dan ook de beurt. De zwakkere leerlingen komen vaak niet aan bod of weten het antwoord niet wanneer zij de beurt krijgen. Als de leerkracht, zoals in stap 3, de leerlingen eerst voor zichzelf de antwoorden laat noteren voordat de leerlingen met elkaar gaan overleggen, wordt voorkomen dat de zwakkere leerlingen simpelweg het antwoord van de goede leerlingen overnemen. De goede leerlingen op hun beurt kunnen ook beter over de opdracht nadenken. Er is geen haast om snel met een (onvolledig) antwoord op de proppen te komen.

Een nadeel van deze werkvorm is dat bij het klassikaal uitwisselen van de antwoorden telkens maar één leerling aan het woord is. De leerkracht kan de activiteit van de leerlingen vergroten door alle leerlingen met het gekozen nummer naar voren te laten komen en het antwoord op het bord te laten schrijven. Hierdoor is directe controle mogelijk. Of een uitwerking op het bord mogelijk is, hangt natuurlijk af van de gegeven opdracht.

Een variatie op de laatste stap is het toekennen van punten aan die groepen die het antwoord goed hebben. Hierbij kunnen de antwoorden eventueel op het bord worden geschreven. Door dit wedstrijdelement in te bouwen, zijn de leerlingen extra gemotiveerd om er voor te zorgen dat iedereen in de groep het juiste antwoord weet.

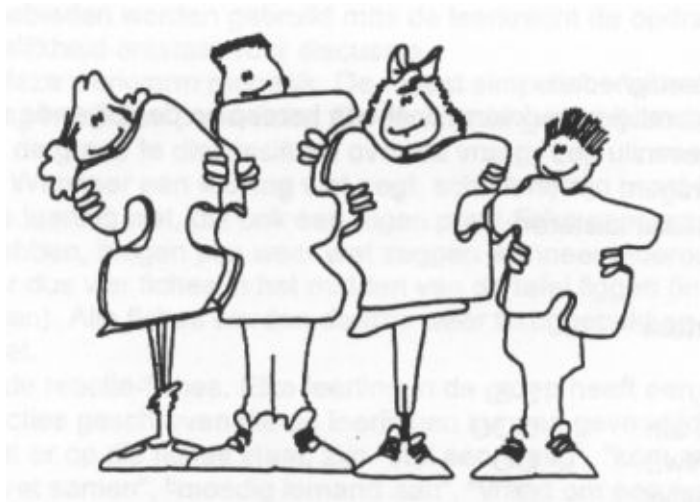
Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- met elkaar overleggen
- het bereiken van onderlinge overeenstemming

Puzzels

Groep:	1-8
Pos. wed. afh.:	OOO
Ind. verantw.:	OO
Dir interactie:	OO
Soc. vaard.:	O
Evaluatie:	O

Deze samenwerkingsvorm kan uitgevoerd worden bij het verwerken van nieuwe informatie en is geschikt om leerlingen te laten oefenen met het leggen van relaties tussen allerlei begrippen of in het rangschikken van informatie. Er kunnen veel verschillende varianten bedacht worden. In de lagere groepen kan gewerkt worden met een kort stripverhaal. Elke groep krijgt een envelop en moet vervolgens in overleg proberen een lopend stripverhaal van de losse stukjes te maken. Dit kan al vanaf groep één of twee. In de hogere groepen kunnen puzzels in principe bij alle vakgebieden toegepast worden. Bij taal kan het gaan om de volgorde van woorden in een zin, zinnen in een alinea. Bij geschiedenis kan het gaan om de volgorde van historische gebeurtenissen. Bij aardrijkskunde kan het gaan om de volgorde van plaatsen in Nederland naar grootte.

De volgende stappen worden achtereenvolgens uitgevoerd:

Stap 1 Uitdelen van de verknipte delen in de groep

De leerlingen gaan in groepjes van vier zitten en krijgen een envelop. In deze envelop zitten vier of acht stukken van een verhaal (al naargelang de moeilijkheidsgraad van de opdracht en het niveau van de leerlingen). Deze stukjes worden onder de groepsleden verdeeld. Wanneer deze samenwerkingsvorm in groep één of twee wordt toegepast, zitten in de envelop stukjes van een stripverhaal.

Stap 2 Bekijken van de stukjes

In het geval van een geschreven verhaal leest eerst leerling A zijn stukje(s) voor aan de rest van de groep. Daarna lezen de leerlingen B, C en D hun stukje(s) voor aan de overige groepsleden. Het is de bedoeling dat de leerlingen goed naar elkaar luisteren. Niemand mag de stukjes van anderen pakken om te lezen wat er staat. Elke leerling bezit dus een uniek stukje informatie waar de rest van de groep heel benieuwd naar is. Wanneer er niet wordt gewerkt met een geschreven verhaal, worden de verschillende stukjes van bijvoorbeeld een stripverhaal gezamenlijk binnen de groep bekeken en besproken.

Stap 3 Puzzel oplossen

De stukken van het verhaal of de strip worden, in gezamenlijk overleg, in een goede volgorde gelegd zodat er een lopend verhaal ontstaat. Daarna moet de groep een korte samenvatting bedenken of opschrijven. Omdat de leerlingen niet weten wie er bij de klassikale nabespreking de beurt krijgt, is het de bedoeling dat iedereen meedenkt over de goede oplossing.

Stap 4 Klassikale nabespreking

Bij de klassikale nabespreking vraagt de leerkracht één leerling van elke groep om het verhaal kort samen te vatten. De leerling die de beurt krijgt, vertelt bijvoorbeeld in het kort wat de hoofdpersoon van het verhaal meemaakt. Als de groep een samenvatting van het verhaal opgeschreven heeft, kan de leerling natuurlijk de samenvatting aan de rest van de klas voorlezen.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- hulp geven
- hulp vragen
- naar elkaar luisteren

Samenvatten

Groep:	3-8
Pos. wed. afh.:	OOO
Ind. verantw.:	OO
Dir. interactie:	O
Soc. vaard.:	OO
Evaluatie:	O

Samenvatten is een simpele werkvorm voor een vlot verloop van de communicatie tussen de leerlingen. Het kan in combinatie met andere coöperatieve werkvormen worden uitgevoerd, bijvoorbeeld bij rotonde, denken-delen-uitwisselen, drie-fasen interview. Deze werkvorm houdt in dat een leerling pas het woord krijgt als hij datgene wat zijn voorganger gezegd heeft eerst kort samenvat. Wanneer de leerlingen om de beurt een antwoord moeten geven, krijgt leerling 2 pas de beurt als hij heeft samengevat wat leerling 1 heeft gezegd.

Toelichting

Deze werkvorm bevordert een effectieve communicatie. Enerzijds worden de leerlingen gedwongen om naar elkaar te luisteren. Anderzijds heeft de leerling die iets ingebracht heeft, ook echt het idee dat er naar hem geluisterd is.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- verwoorden wat de ander heeft gezegd

Fiches

Groep:	3-8
Pos. wed. afh.:	OOO
Ind. verantw.:	OO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	OO
Evaluatie:	O
Materiaal:	fiches (reactie- en/of praat-fiches)

Deze werkvorm wordt gebruikt om de communicatie tussen de leerlingen gestructureerd te laten verlopen. De fiches garanderen dat alle leerlingen aan de beurt komen. Het werken met fiches is geen werkvorm op zich, maar kan heel goed bij andere werkvormen worden toegepast, bijvoorbeeld bij koppen bij elkaar (zie bijeenkomst 1) en een groepsdiscussie. De fiches kunnen, net als deze werkvormen, worden gebruikt in alle fasen van de les. De werkvorm kan ook bij alle vakgebieden worden gebruikt mits de leerkracht de opdracht zodanig formuleert dat er mogelijkheid ontstaat voor discussie.

Er zijn een hoop varianten op deze werkvorm mogelijk. De meest simpele vorm is de versie van de praat-fiches. Elke leerling heeft één praat-fiche. De leerkracht geeft bijvoorbeeld de leerlingen de opdracht om met de groep te discussiëren over de vraag "Leg uit waarom jij vindt dat je naar school moet". Wanneer een leerling wat

zegt, schuift hij zijn praat-fiche naar voren. Daarna zegt een andere leerling wat, die ook een eigen praat-fiche naar voren schuift. De leerlingen die gesproken hebben, mogen pas weer wat zeggen wanneer iedereen aan de beurt is geweest en wanneer er dus vier fiches in het midden van de tafel liggen (in het geval van een groep van vier leerlingen). Alle fiches worden daarna weer teruggepakt en bij de volgende ronde opnieuw ingezet.

Een wat moeilijker variant zijn de reactie-fiches. Elke leerling in de groep heeft een aantal fiches met daarop de soort reacties geschreven die de leerlingen kunnen geven tijdens een discussie. Voorbeelden van wat er op die fiches staat, zijn "stel een vraag", "kom met een idee", "reageer op een idee", "vat samen", "moedig iemand aan", "vraag om een toelichting", "beantwoordt een vraag". Als er binnen een groep een discussie plaatsvindt en een leerling heeft een nieuw idee, dan schuift hij eerst het fiche met de tekst "kom met een idee" naar voren en spreekt dan zijn idee uit. Als een andere leerling dit idee niet begrijpt, schuift hij het fiche "stel een vraag" naar voren en stelt een vraag over het ingebrachte idee. Dit lijkt misschien een ingewikkelde manier van werken, maar deze werkwijze maakt de leerlingen wel bewust van de communicatieve vaardigheden die ze gebruiken. Als de leerlingen fiches in een verschillende kleur gebruiken, kan de leerkracht in de gaten houden hoe de participatie over de groepsleden is verdeeld.

Vanaf groep 3 kan er met praat-fiches worden gewerkt en vanaf groep 5/6 kan er gebruik worden gemaakt van de reactie-fiches. De leerkracht kan de fiches door de leerlingen laten maken, maar wanneer dat te veel tijd in beslag neemt, is het beter om ze zelf te maken. De fiches kunnen vaker worden gebruikt omdat ze algemene uitspraken bevatten.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- op de beurt wachten

Denken-delen-uitwisselen

Groep:	4-8
Pos. wed. afh.:	OO
Ind. verantw.:	OOO
Dir. interactie:	OO
Soc. vaard.:	OOO
Evaluatie:	O

Denken-delen-uitwisselen kan toegepast worden als variatie op het onderwijsleergesprek. Deze werkvorm is vooral effectief bij opgaven met meerdere antwoordmogelijkheden ("noem een aantal redenen waarom een luipaard een zoogdier is"), of voor vragen waarbij de antwoorden elkaar aanvullen ("titels bedenken bij een verhaal"). De werkvorm is ook uitstekend geschikt voor opgaven die een creatieve oplossing vragen, voor het activeren van de voorkennis van de leerlingen ("wat hebben we de vorige keer geleerd" of "wat weten we al van het nieuwe onderwerp") en voor het in eigen woorden samenvatten van nieuwe informatie ("wat heb je hiervan nu geleerd" of "wat zijn de belangrijkste punten van

wat ik net gezegd heb of van wat je net gelezen hebt?"). Deze werkvorm bestaat uit de volgende stappen:

Stap 1

De leerkracht legt elke groep een opgave voor. Bijvoorbeeld: "Bedenk voor de eerste drie alinea's een titel; bedenk vervolgens voor elke alinea een titel". De leerkracht geeft aan dat de leerlingen eerst individueel moeten nadenken en daarna pas met elkaar mogen overleggen.

Stap 2

Individuele bedenktijd. De leerlingen denken eerst individueel na over het antwoord. Wanneer de leerlingen hun antwoord opschrijven, zijn ze in de volgende stap niet afhankelijk van de reacties van de anderen en wordt een afwachtende houding vermeden.

Stap 3

Overleg in het tweetal. De leerlingen delen in tweetallen hun antwoord.

Stap 4

Uitwisselen. De gegeven antwoorden worden klassikaal uitgewisseld. Hierbij wijst de leerkracht voor elke groep een woordvoerder aan die de antwoorden van zijn groep uitwisselt met de rest van de klas.

Toelichting

Een nadeel van deze werkvorm is dat bij een klassikale uitwisseling van de antwoorden slechts enkele leerlingen hun antwoord kunnen geven. De leerkracht kan de deelname van de leerlingen verhogen door de uitwisseling van de antwoorden niet klassikaal plaats te laten vinden, maar in groepen van vier leerlingen. Het ene tweetal wisselt zijn antwoorden uit met een ander tweetal. Deze variant is vooral effectief wanneer alle leerlingen actief aan de les dienen deel te nemen. Klassikale behandeling heeft echter het voordeel dat de leerkracht en de andere leerlingen zich op de hoogte stellen van de bijdragen van de verschillende groepen.

Sociale vaardigheden

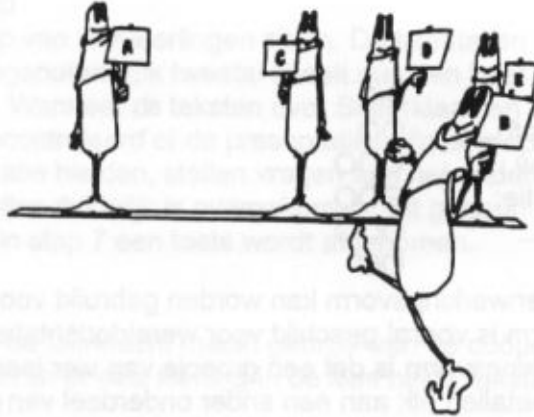
Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- met elkaar informatie uitwisselen

De Lijn

Groep:	5-8
Pos. wed. afh.:	0
Ind. verantw.:	000
Dir. interactie:	000
Soc. vaard.:	000
Evaluatie:	0

Class Line-ups:

Line-Ups

De lijn is een werkvorm waarbij leerlingen of groepen leerlingen hun stellingname zichtbaar maken. De leerlingen nemen op een lijn fysiek een standpunt in ten aanzien van een stelling. Ze maken hiermee duidelijk of ze het wel of niet eens zijn met een stelling. Een positie innemen aan de ene kant van de lijn betekent dat ze het met de stelling geheel eens zijn, een positie aan de andere kant innemen betekent dat ze het met de stelling geheel oneens zijn. De standpunten van de verschillende leerlingen zijn dus snel zichtbaar. Een voorbeeld van een mogelijke stelling is: "Gevangenisstraf moet vervangen worden door verplichte dienstverlening". Ook kan als opdracht gegeven worden om de leerlingen te laten kiezen tussen twee stellingen zoals bijvoorbeeld: "De toekomst is een grote oceaan met veel bestemmingen, die je goed kunt aansturen" versus "De toekomst is een grote dobbelsteen". De werkwijze van 'De lijn' is als volgt:

Stap 1

Bedenk een stelling waarmee de leerlingen het eens of oneens moeten kunnen zijn. Wijs aan hoe de lijn door het lokaal loopt en geef aan wat het betekent als je aan beide uiteinden gaat staan. Hang er eventueel een affiche bij.

Stap 2

Geef de leerlingen bedenktijd na het oplezen en/of zichtbaar maken van de stelling. Laat de leerlingen kiezen waar ze willen gaan staan. Laat ze hun plek innemen.

Stap 3

Vraag leerlingen aan een mede-leerling dichtbij uit te leggen waarom ze daar staan. Vraag een aantal leerlingen naar hun argumenten. Vraag leerlingen op te schuiven of van plaats te wisselen wanneer ze goede argumenten horen.

Stap 4

Vraag leerlingen terug te gaan naar hun plaatsen en de belangrijkste argumenten voor of tegen voor zichzelf op te schrijven. Vraag een paar willekeurige leerlingen naar hun produkten.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- met elkaar overleggen
- elkaar feedback geven

Partners

Groep:	6-8
Pos. wed. afh.:	OO
Ind. verantw.:	OOO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	OOO
Evaluatie:	OO

Deze samenwerkingsvorm kan worden gebruikt voor bijna elk vak- en vormingsgebied, maar de werkvorm is vooral geschikt voor wereldoriëntatie. Kenmerkend voor deze samenwerkingsvorm is dat een groepje van vier leerlingen zich opsplitst in twee tweetallen en dat die tweetallen elk aan een ander onderdeel van de lesstof werken. De uitvoering van alle stappen van deze werkvorm neemt een totale les in beslag. De leerkracht geeft eerst een korte inleiding op het onderwerp van de les. Partners kan vanaf de bovenbouw worden toegepast.

Partners wordt uitgevoerd volgens de volgende acht stappen:

Stap 1 Het vormen van partners binnen de groepjes

De leerlingen zitten in groepjes van vier leerlingen. De leerkracht bepaalt welke leerlingen partners worden van elkaar. Het beste is wanneer een goede en een minder goede leerling elkaars partners zijn.

Stap 2 Het verdelen van de onderwerpen

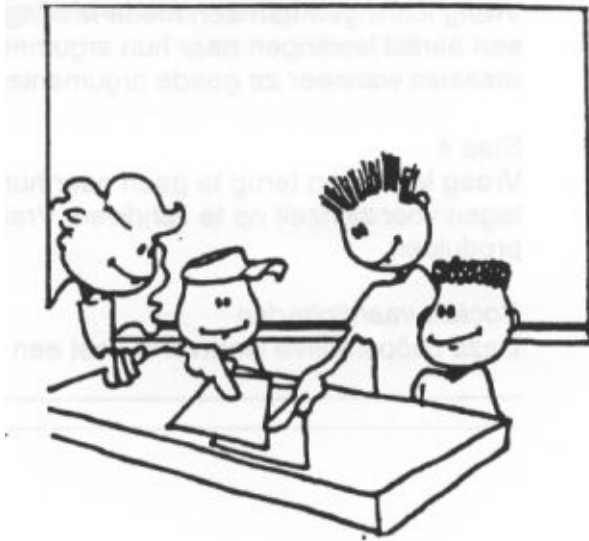
De leerkracht geeft elk groepje twee onderwerpen, bijvoorbeeld een tekst over Sinterklaas in Nederland en een tekst over de Kerstman in Engeland. De groepjes van vier bepalen zelf welk tweetal de tekst over Sinterklaas gaat bestuderen en welk tweetal de tekst over de Kerstman gaat bestuderen. Alle leerlingen die het onderwerp Sinterklaas hebben, gaan aan de linkerkant van het lokaal zitten. Alle tweetallen die het onderwerp Kerstman hebben gaan aan de rechterkant van het lokaal zitten.

Stap 3 Het uitdelen van het materiaal

Het lesmateriaal wordt uitgedeeld. Het materiaal bestaat meestal uit een tekst en een werkblad met enkele vragen over de tekst. Elk tweetal krijgt één tekst en één werkblad.

Stap 4 Het bestuderen van het materiaal

De tweetallen lezen de tekst en maken de vragen over de tekst van het werkblad. Bij eventuele meningsverschillen of problemen kunnen ze andere tweetallen om hulp vragen.

Stap 5 Voorbereiden op de presentatie in de groep

De tweetallen bepalen welke onderdelen van hun tekst ze in stap 6 aan de rest van de groep zullen vertellen. Daarnaast bepalen de leerlingen hoe ze het zullen presenteren aan de groep en wie wat gaat zeggen.

Stap 6 Terugkeer en presentatie in de groep

De tweetallen gaan weer in hun eigen groep van vier leerlingen zitten. De tweetallen presenteren de tekst aan de andere groepsgenoten. Elk tweetal speelt dus een keer de rol van onderwijzer en een keer de rol van leerling. Wanneer de teksten over Sinterklaas en de Kerstman zijn gepresenteerd, wordt nog gecontroleerd of de presentaties zijn begrepen. De tweetallen die over Sinterklaas een presentatie hielden, stellen vragen aan het andere tweetal over hun presentatie om te controleren of alles duidelijk is overgekomen. Dit gebeurt ook andersom. De controle is belangrijk omdat in stap 7 een toets wordt afgenomen.

Stap 7 Individuele toetsing

In deze stap wordt een toets afgenomen of de leerkracht maakt gebruik van de coöperatieve werkvorm "koppen-bij-elkaar" om te controleren of elke leerling in de klas beide teksten begrepen heeft.

Stap 8 Groepsevaluatie

De groep evalueert hoe ze hebben samengewerkt, of de uitleg goed is geweest en of er goed naar elkaar is geluisterd. Daarnaast moeten de groepsleden bedenken welke sociale vaardigheden ze hebben gebruikt en hoe het de volgende keer beter zou kunnen.

Toelichting

Wanneer er een individuele test wordt afgenomen, kunnen groepsscores berekend worden. De leerkracht kan het beste vorderingsscores berekenen, zodat elke leerling de kans heeft om bij te dragen aan de groepsscore. De vorderingsscores staan uitgelegd bij de werkvorm groepswerk. Op basis van deze scores kan de beste groep beloond worden.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- overleggen
- elkaar uitleg geven
- naar elkaar luisteren

Drie-fasen-interview

Groep:	5-8
Pos. wed. afh.:	OO
Ind. verantw.:	OOO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard.:	OOO
Evaluatie:	O

Drie-fasen-interview kan voor verschillende leerdoelen en in verschillende lesfasen worden toegepast. Deze werkvorm is vooral effectief voor onderwerpen waarover de leerlingen een mening moeten geven, maar ook voor het verwerven van nieuwe kennis en voor het activeren van de voorkennis van de leerlingen. Aan het begin van de les kan de leerkracht de leerlingen elkaar laten interviewen over de vraag: "Wat wil je weten over de Middeleeuwen?" Dit is een vorm van activeren van de voorkennis als het eerstvolgende onderwerp dat de leerkracht gaat behandelen de Middeleeuwen is. Tijdens de verwerking van de leerstof kan de leerkracht de leerlingen elkaar vragen laten stellen over de wijze waarop ze een opgave hebben opgelost. Tijdens de afsluiting van de les kan de leerkracht de leerlingen elkaar laten interviewen over de vraag: "Wat heb je vandaag geleerd?" Deze werkvorm bestaat uit de volgende stappen:

Stap 1

Interview in tweetallen. Een groep van vier leerlingen splitst zich in tweetallen. De leerlingen nummeren zichzelf. De leerkracht formuleert een algemene opdracht voor de hele klas, bijvoorbeeld "Interview elkaar over het boek wat we net gelezen hebben". In het tweetal stelt leerling 1 aan leerling 2 vragen bijvoorbeeld "Wat vond je zo spannend aan het boek?" In het andere tweetal stelt leerling 3 de vragen aan leerling 4.

Stap 2

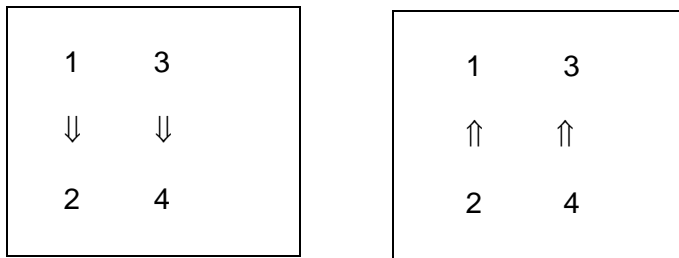
Wisselen. De leerlingen wisselen binnen de tweetallen van rol. Leerling 2 stelt nu vragen aan leerling 1 en leerling 4 stelt vragen aan leerling 3.

Stap 3

Uitwisselen in de kleine groep. De leerlingen vertellen in de groep van vier leerlingen om beurten wat zij hebben geleerd en wat de ander heeft verteld.

Stap 4

Klassikale uitwisseling. De bevindingen van elke groep worden klassikaal uitgewisseld.

Figuur 2 Drie-fasen-interview

Toelichting

Deze werkvorm is niet eenvoudig. Het vraagt van de leerlingen enige sociale vaardigheden, zoals luisteren en het stellen van vragen. Dit is nodig voor een goede uitvoering van het interview. De leerkracht kan vooraf aan deze werkvorm een klassikale demonstratie aan de leerlingen geven over hoe je een ander interviewt. Hij kan bijvoorbeeld een interview afnemen met een leerling. Als hij de leerling de rol van slechte luisteraar laat spelen, kan hij achteraf aan de klas vragen hoe de interviewer zich gevoeld moet hebben. Na deze demonstratie kunnen enkele leerlingen elkaar interviewen, waar de klas feedback op geeft. vervolgens kunnen gezamenlijk goede interviewregels opgesteld worden.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- samenvatten wat een ander heeft gezegd
- elkaar de tijd geven om de opdracht uit te voeren

Draaiboek

Groep:	6-8
Pos. wed. afh:	OO
Ind. verantw:	OOO
Dir. interactie:	OOO
Soc. vaard:	OO
Evaluatie:	O

Deze coöperatieve werkvorm is geschikt voor de zaakvakken, wereldoriëntatie en begrijpend lezen. De leerlingen komen door deze werkvorm tot een beter begrip van de aangeboden informatie en onthouden deze ook beter. Deze coöperatieve werkvorm is geschikt voor de bovenbouw omdat het hogere denkvaardigheden, zoals samenvatten en corrigeren, vereist. De leerlingen werken in tweetallen en de werkvorm leent zich het beste voor de fase van zelfstandige verwerking.

De leerkracht laat de leerlingen bijvoorbeeld een tekst bestuderen over het hoe en wat van Internet. Hij splitst de tekst in verschillende delen. Deel één behandelt wat Internet nu eigenlijk is, deel twee behandelt de mogelijkheden van Internet, deel drie beschrijft op welke manier e-mail werkt en het laatste gedeelte gaat in op

interessante websites. De tweetallen nummeren zichzelf en handelen volgens het draaiboek.

Het draaiboek bestaat uit de volgende stappen:

Stap 1 Beide leerlingen lezen het eerste gedeelte van de tekst

In dit geval lezen beide leerlingen dus het deel dat gaat over wat Internet nu eigenlijk is.

Stap 2 Wat is er gelezen?

Leerling 1 geeft in eigen woorden weer wat hij gelezen heeft. Hij kijkt niet meer naar de tekst.

Stap 3 Feedback

Leerling 2 geeft feedback, ook hij kijkt niet naar de tekst. Is zijn partner wat vergeten of heeft hij een fout gemaakt?

Stap 4 Dieper ingaan op de tekst

Beide leerlingen gaan dieper op dit gedeelte van de tekst in. Ze gaan bijvoorbeeld na of zij al iets van het onderwerp af wisten en of zij er misschien iets meer over kunnen vertellen.

Stap 5 Tweede gedeelte lezen

Beide leerlingen lezen het tweede gedeelte van de tekst, de mogelijkheden van Internet.

Stap 6 Wisselen van rol

De twee leerlingen wisselen van rol. Leerling 2 geeft nu een samenvatting en leerling 1 geeft feedback.

Stap 7

De twee leerlingen gaan net zo lang door totdat alle vier de stukken van de tekst aan bod zijn gekomen.

Toelichting

Draaiboek is een motiverende werkvorm, beloningen zijn vaak niet nodig. De leerlingen vinden de stappen boeiend en ze vinden het leuk om van rol te wisselen. De leerlingen gaan tijdens het lezen bijvoorbeeld na of zij de tekst begrepen hebben, of zij fouten hebben gemaakt en hoe deze hersteld kunnen worden. Bovendien vullen ze elkaar aan en corrigeren elkaar. Deze werkvorm is niet gemakkelijk maar wel effectief!

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- met elkaar overleggen
- elkaar feedback geven
- samenvatten

Legpuzzel

Groep:	5-8
Pos. wed. afh.:	000
Ind. verantw.:	000
Dir interactie:	000
Soc. vaard.:	000
Evaluatie:	00

De legpuzzel kan bij verschillende vak- of vormingsgebieden toegepast worden. Zaakvakken verdienen de voorkeur omdat deze onderwerpen eerder opgedeeld kunnen worden in deel-onderwerpen die afzonderlijk bestudeerd kunnen worden. Ook bij rekenen kan deze werkvorm worden toegepast. Elke leerling maakt bijvoorbeeld een paar opgaven en rapporteert na afloop de resultaten en de gebruikte oplossingsstrategieën aan de medeleerlingen in de groep. Deze samenwerkingsvorm is vooral geschikt voor de bovenbouw. De stappen van de legpuzzel zijn als volgt:

Stap 1 Verdelen van het materiaal

De leerstof wordt, net als bij een puzzel, verdeeld in gelijkwaardige delen. Het aantal delen is afhankelijk van het aantal leden van de groep. Bij groepen van vier kan de leerkracht een tekst in vier delen knippen of een onderwerp uiteenleggen in vier deel-onderwerpen. Bij een onderwerp als "roofdieren" kan de leerkracht de leerlingen de eigenschappen van vier roofdieren laten bestuderen. Hiertoe heeft hij een stapel boeken uit de bibliotheek gehaald en klaargelegd.

Stap 2 Indelen van de leerlingen in stam-groepen

De leerlingen worden verdeeld in heterogene groepen. Deze groepen worden aangeduid met stamgroepen. De leerkracht geeft elk groepje een kaart waarop de namen van de vier roofdieren vermeld staan. Elke leerling uit de groep kiest één roofdier uit. In een groep van vier betekent dit dat alle vier de roofdieren in de groep bestudeerd worden, elk dier door één leerling. De leerkracht geeft vooraf duidelijk aan wat de uitkomst van het groepswerk moet zijn en hoe getoetst zal worden wat de groep en de groepsleden afzonderlijk hebben geleerd (groepswerkstuk met een groepspresentatie, individuele toets).

Stap 3 Groepsvorming

Als de leerlingen elkaar nog niet goed kennen is het goed om de leerlingen eerst vertrouwd met elkaar te laten worden. De leerlingen zijn immers afhankelijk van elkaar voor het bereiken van het eindresultaat. De leerkracht kan bijvoorbeeld de stamgroep de opdracht geven om een groepsnaam of groepslogo te bedenken.

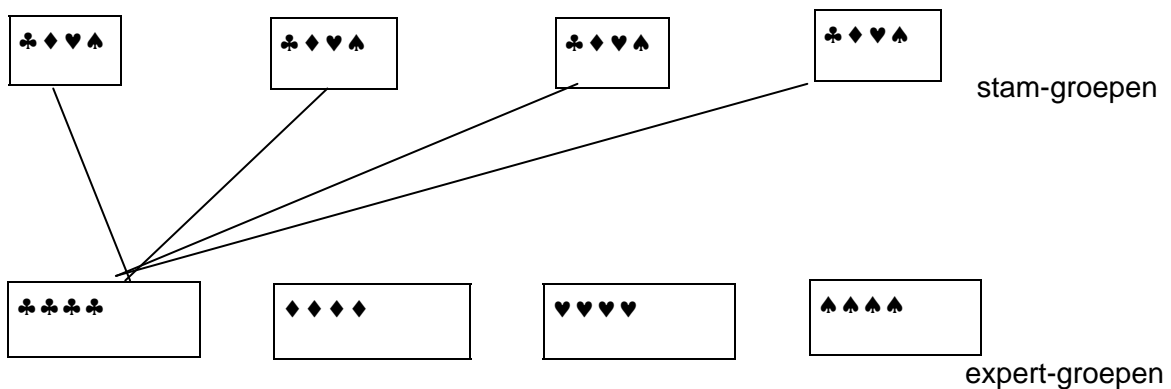
Stap 4 Vormen van expert-groepen

Ieder groepslid geeft aan welk roofdier hij wil bestuderen. Hierover dienen de leerlingen overeenstemming te bereiken. Elk groepslid neemt een ander roofdier voor zijn rekening. De leerlingen met hetzelfde roofdier (bijvoorbeeld "de leeuw") uit de verschillende stamgroepen vormen een nieuwe groep. Dit heet een expert-groep. In deze expert-groep zitten alle leerlingen die hetzelfde roofdier bestuderen. Bij een grote klas, kunnen er meerdere expert-groepen zijn. Elke expert-groep kiest de

literatuur die over het betreffende roofdier gaat en bestudeert deze. De expert-groep maakt aantekeningen, bediscussieert deze met de andere leden van de expert-groep en maakt een samenvatting van de kenmerken en eigenschappen van het gekozen roofdier. Ook denken de leden van de expert-groep na over de vraag hoe ze hun groepsleden in de stamgroep het beste kunnen informeren over de verzamelde kennis over het roofdier. Hiertoe dienen ze het volgende na te gaan: wat is essentiële informatie, wat niet en hoe kan dit het beste overgebracht worden naar de groepsleden van de stamgroep? Bij een onderwerp als "roofdieren" is de omvang van de leerstof te omvangrijk om te behandelen in één les. Bij dit onderwerp kunnen de leerlingen bijvoorbeeld een week lang elke dag een half uur in expert-groepen werken en de eigenschappen van een roofdier bestuderen.

Stap 5 Terugkeer naar de stam-groep

Na het verzamelen van informatie in de expert-groep en de voorbereiding op de wijze waarop de verzamelde informatie het beste overgedragen kan worden, hergroeperen de leerlingen zich weer in de stamgroep. Ze vertellen om de beurt wat ze geleerd hebben in de expert-groep. Hierbij kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van de werkvorm "rotonde". De leerlingen onderwijzen elkaar gedurende 60 procent van de totale lestijd. De uitkomst van het overleg in de stamgroep heeft tot gevolg dat de gehele groep de eigenschappen kent van vier roofdieren. Hieronder wordt in een schematisch weergegeven hoe de samenstelling van de stam- en expertgroepen in zijn werk gaat:

Figuur 1 Vormen van expert-groepen

Stap 6 Evaluatie

Het uiteindelijke groepsresultaat wordt geëvalueerd. Dit kan gebeuren door een groepspresentatie of een individuele toets.

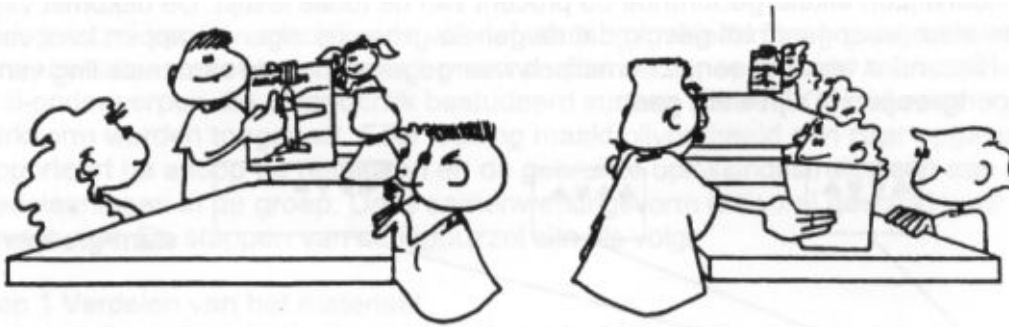
Toelichting

De legpuzzel vraagt meer voorbereidingstijd dan de overige beschreven werkvormen. De leerkracht moet namelijk de leerstof voorafgaand aan de les in evenredige delen opsplitsen, gelijk naar moeilijkheidsgraad en naar hoeveelheid. Het gedeelte dat de leerlingen in de expert-groepen bestuderen moet ook los van het geheel begrijpelijk zijn.

Dit is een zeer effectieve werkvorm. De leerlingen werken zelfstandig en voelen zich verantwoordelijk voor het onderwijzen van het gedeelte van de leerstof dat ze bestudeerd hebben. De legpuzzel heeft tevens een positieve invloed op de integratie van allochtone en autochtone leerlingen en op de integratie van goed en minder goed lerende leerlingen. Alle leerlingen beschikken over informatie die voor de gehele groep van belang is. Alle leerlingen worden voor vol aangezien door de rest van de stamgroep. De stamgroepen moeten daarom heterogeen samengesteld worden.

De legpuzzel is echter geen gemakkelijke werkvorm om uit te voeren. De leerlingen moeten individueel bepaalde leerstof verwerken en deze ook kunnen overbrengen aan de groepsgenoten. Tevens moeten de groepsgenoten de informatie goed opnemen omdat zij na afloop een toets moeten maken of de resultaten moeten presenteren. Het verdient de voorkeur om deze werkvorm pas in een wat later stadium van coöperatief leren toe te passen als de leerlingen gewend zijn aan samenwerkend leren.

Het geven van een groepserkenning of een groepsbeloning is een mogelijkheid. De groep kan bijvoorbeeld een score krijgen, gebaseerd op de scores die de leden van de groep een vorige keer behaald hebben. Beoordeeld wordt in hoeverre de leerlingen hun vorige prestatie hebben overtroffen.

Sociale vaardigheden

Deze coöperatieve werkvorm doet een beroep op de volgende sociale vaardigheden:

- naar elkaar luisteren
- overleggen
- hulp geven
- hulp vragen
- overeenstemming bereiken